

XIX əsrdə yetişmiş görkəmli Azərbaycan ziyalı F.B.Köçərli özünün “Həqiqi gözəllik və hərəkətsiz nisfimiz” əsərində Azərbaycan qadınlarının hüquqlarını müdafiə edərək yazmışdır: “Bilmək gərəkdir ki, ünas əhlinin elm və mərifətsizlikləri ucundan bu qədər dalda qalmaqları, bu qədər biixtiyar, avam və sadədil olmaqları, məhz bir özlərinə və kişilərinə zərər yetirmir. Bəlkə bunlardan da artıq onun ziyanı və sədəməsi övlada və körpə balalara toxunur.

Təəccüb etməli haldır, analıq və ana olmaqlıq ziyadə çətin və bununla belə, müqəddəs bir peşə sayıldığı halda, o çətin peşəni və müqəddəs vəzifəni layiqincə icra etməyə analar hazırlaşdırmaq fikrinə düşürlər. Bu məsələdə hamıdan artıq qəflətdə olan müsəlmanlardır. Dünənki uşağı, gəlin oynadan və ağzından hənuş sūd iyi gələn körpə bir qız balasını bu gün arvad edib, gəlin oynatmaq əvəzinə, balaya sūd və tərbiyə verməyə vadar və məcbur qılırlar. Nə böyük zülm və ədalətsizlik! Və nə böyük cəhəlt və divanəlik! Filhəqiqə, belə körpə, əti və sümüyü bərkiməmiş anadan vücuda gələn balalar cismən və əqlən nə qədər zəif, nəhif və mayasız gerek olsunlar. Övladın tərbiyəsi və təlimi ancaq o vədə qaydaya düşüb, təbii ola bilər ki, onların vücuduna səbəb olan ata və ana həddi-kamala yetişib, ağıl və fərasətdə, elm və bilikdə, ixtiyar və hüquqda biri-birinə müvafiq olalar, biri-birinə həqiqi mərifət və məhəbbət ilə bağlanmış olalar və hər ikisi təlim və tərbiyənin yolunu kamalınca anlayalar. Bu surətdə, demək olar ki, ər və arvad bir cismən, bir bədənə iki müvafiq hissələri və təbii parçalarıdır. Ancaq belə əqlən, əxlaqən və cismən yek-digərinə müvafiq və müsevə olan ər və arvadın əqdləri mübarək və müqəddəsdir və bunlardan törəyən övlad hüsn-tərbiyə almağa

təkliflərini anlamaq, qədr və qiymətlərini bilmək istəyirlər.

Qadınlığın əsas mahiyyətindən bəhs edən F.Köçərli yazır: “Doğrudan da, ana olmaq, körpə balaya döşdən sūd verib, onu bələməkdən və ona dayəlik etməkdən ibarət deyil. Analığın, necə ki, yuxarıda zikr olundu, başqa şərt-şrutları vardır ki, onları kamalınca dərk edib, yerinə yetirməyə elm və mərifət və anlaq lazımdır.

Və həmçinin, arvad olmaq yalnız bir bədən və cisim ilə kişiyə qulluq edib, cismani xahişlərini əmələ gətirmək deyil. Həqiqi arvad olmağın dəxi çox mühüm şərtləri vardır ki, onları bilməməkdən bizim yazıq arvadlarımız kişilərinin nəzərində belə xar-zəlil olublar.

Elmsiz və cahilə ananın öz övladına nüfuzu o vaxta kimi ola bilər ki, onlar nabəliq tifi halındadırlar. Necə ki, onların ağıl və fəhmi yaxşı-yamana fərq verməkdə acizdir.

Amma zamaniki övlad böyüyüb təlim və tərbiyə alır və elm nuru ilə ağıl və zəkavətini işıqlandırır, onda anasının dünyadan bixəbər və sırf cahilə olduğunu bilib, bir yandan onun sadəliyinə təəccüb edir və bir yandan ona yazığı gəlir. Belə olan surətdə, mənəviyyat sarıdan onların yaxınlaşması mümkün olmur. Ananın sözünü övlad, övladın dediyini ana başa düşməyib, xilqətən

bir bədənə iki şəqqası və müvafiq hissəsi olduqlarına görə, bunların arasında olan yekdillik, ülfət, məhəbbət və mənəvi qərabət gərəkdir heç bir kəsin məbəyində mülahizə olunmasına və lakin mətəəssüf müsəlmanlar arasında hər bir ailənin xoşbəxtliyinə səbəb olan bu iki hissə, yəni ər və arvad əksəriyyətdən biri-birinə müvafiq gəlmir. Nissənin biri, yəni ər, yəni ağıl və kamal və bilmək cəhətində öz mənəvi parçasından, yəni arvadından əla dərəcədə durduquna görə onunla ülfət və saziş edə bilmir.

Bu mənəvi “Molla Nəsrəddin”in 30-cu nömrəsində cənab Lağlağı “Hələl” ünvanında yazdığı məqalədə zarafatıya daha da açıq söyləyir, onu biz bir az pərdəli danışmağa məcburuq.”

Qədim yunan filosoflarının ailə həyatına müraciət edən müəllif qeyd edir ki, Qədim Yunanıstanda hükmə və filosoflar öz ailələrindən xəlvət qaçıb, getərə adlanan azad və bir növ əxlaqsız arvadlar məclisində ruhlarını şad və vaxtlarını xoş keçirirdilər, habelə, bu halda, bizim müsəlmanlar içində, xüsusən, elə və kamal təhsil edənlər arasında, çoxları elə və tərbiyəsiz müsəlman arvadlarına meyil və rəğbət göstərməyib, özləri üçün naməşru yol ilə ruslardan, nəmsəldərdən və yəhudilərdən yoldaş və həmsərxatırlar. Bizim anladığımız görə, özge sayaq da ola bilməz.

Firudin bəy Köçərli qadın hüquqları haqqında

müvəffəq ola bilər. Zira ki, ağıl və kamalı dürüst və canı salamat valideyn çalışacaqdır ki, övladları hər bir cəhətdən onların özündən əfzəl və ikmal olsun.

F.Köçərli Avropada qadınların hüquq və azadlıqları məsələsinə toxunaraq, qeyd edir ki, xeyli zamandır, Avropada və sair yerlərdə mədəniyyətli qövm və tayfalar arasında ünas tayfası öz hüquq və ixtiyarlarını axtarmaqdır. Bəzi məmləkətlərdə bunlar bir növ məramlarına nail və mətləblərinə vasil olmuş kimidirlər. Bunları təbrik etmək olar. Bu axır vaxtlarda islam aləminin bəzi niqat və guşələrində müsəlman arvadlarının içində bir növ cümbüş və hərəkət müşahidə olunur. Onlar tərəfdən gah da bir nazikanə tələbi-hürriyyət, hüquq və ixtiyarat sədası gəlir. Müsəlman xanımları da guya özlərinin fəna halda yaşamaqlarını düşünüb, qeyd-əsərdən və bəndi-zillətdən azad olmaqlarına çarə və tədbir axtarmaq fikrinə düşürlər. Yavaş-yavaş özlərini tanımaq,

bu qədər yavuş ikən biri-birinə yad olurlar. Bu halda, bığarə ana övladından şikayətçi olub, onların əmək itirməklərindən, haqq-naşünas olmaqlarından başlayır qonum-qonşuya giley etməyə. Bu hal həqiqətdə hər iki tərəf üçün ağır və ürkəyandırıcı bir haldır.

Bu halı rus ədiblərindən məşhur Turgenev “Atalar və oğullar” sərlövəsi ilə yazdığı bir romanında artıq məharətlə kəşf və bəyan edibdir.

Heyf ki, bizim əhli-qələmimiz belə mühüm mətləblərdən qafilidirlər. Ər ilə arvadın arasında olan əlaqəyə diqqət yetirərsək, görürük ki, bunların məbəyində təfəfüti-əql, fəhm və idrak daha da artıq dərəcədədir. Bu təfəfütdən nəşşət edən fənəliq və nifaq məişətimizi pozğun edib, dolanacağımızı nizam və qaydadan salır. Bu yolda o qədər faciələr və ürkəyandırıcı müsibətlər vüqə gəlir ki, onları dil ilə söyləmək və qələm ilə yazıb başa yetirmək olmaz. Ər və övrət şərən və əqlən

Çünki kişini arvad özünə, məhz bir cismi və zahir camalı ilə bənd edə bilməz. Bunun üçün ağıl və kamal da lazımdır. Zahir gözəllik kişini ancaq əvvəl dəfələrdə özünə mayil və rəğib edir. Necə ki, kişi bir gözələ malik və sahib olmayıbdır, onun tələbindədir və bu halda, gözəllik nüfuzu artıq və hökmürevandır. Amma elə ki, kişi ona qalib gəldi və ona sahibləndi, onda zahir gözəllik mənadan düşür və bir az vaxtdan sonra əzəlki qədrü-qiymətini sahibinin nəzərində itirir. Bundan sonra kişini özünə bənd edən ağıl və kamal və sirətin gözəlliyidir. Və həqiqəti-əmrə insanı özünə bağlayan və həmişəlik aşiq edən camalı-zahir deyil, camalı-mənəvidir. Əsl gözəllik surətdə deyil, ağıl və kamalda, əxlaq və sirətdədir.

Bunu dürüst biləndən sonra arvadlarımızın ağılının, əxlaqının və filcümlə mənəvi kamalatının tərbiyəsinə məşğul olmağı əvvəlci vəzifələrimizdən gərəkdir hesab edək. Tərəqqi və təəlamı-

zın hüsulu arvadlarımıza təlim və tərbiyə verməyə və onları qaranlıq və cəhəlt aləmindən elm və mərifət dünyasına çıxartmağa münhəsirdir.

Bu halda hərəkətsiz və taqətsiz hissəmizi hərəkətə gətirib, bütün bədənə dirlik və salamatlıq vermiş kimi oluruq və mənəvi tərəqqimizə bir rast və genşəhərah açırıq.

F.Köçərlinin qadın hüquqları haqqında mütərəqqi düşüncələri bu gün Azərbaycan Respublikasında gerçəkləşmişdir. Bu baxımdan, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent S.Məmmədovanın fikirləri diqqəti cəlb edir: “Qadın məsələsi görkəmli ictimai fikir nümayəndələrini, filosoflarını və mütəfəkkirlərini daim düşündürən, istər-istəməz, insan amilindən bəhs edərkən toxunduqları xüsusi bir problemlərdəndir. Təsədüfi deyil ki, hələ Platondan üzübəri başlayan “femin” (mənası qadın deməkdir) təfəkkürlü yanaşmalar bu günümüzdə də elmi araşdırmalar üçün tezis rolunu

oynayır.

Bilavasitə, qadın problemlərinin tədqiqi zaman-zaman, hətta məlum sovet dövründə belə nə qədər aktual idisə, Azərbaycan müstəqillik qazanandan sonra yenə də elmdə öz prioritetliyini saxladı.

Mən diqqəti, bu səbəbdən də, Milli Elmlər Akademiyasında, məhz Fəlsəfə və Siyasi-Hüquqi Tədqiqatlar İnstitutunda aparılan işlərə yönəltmək istəyirəm.

Qeyd edim ki, Heydər Əliyev Cənablarının 1998-ci ilin yanvarında xüsusi Fərmanı ilə yaradılan Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin də ilk elmi praktik konfransı, məhz bizim institutda keçirilmişdir. Bu, respublikada, ilk dəfə olaraq, dövlət-hakimiyyət, millət vəkillərinin də iştirak etdiyi “Gender: Qadın probleminin yeni mərhələsidir” adlı elmi-praktik konfrans idi. 1998-ci ilin fevralında keçirilən bu konfransda geniş və əhatəli şəkildə qadın hüquqları, Pekin Fəaliyyət Platformasından irəli gələn məsələlər, respublikamızda mövcud vəziyyətin təhlili müzakirə olundu. Onu da qeyd edim ki, artıq bu dövrə institutda “Gender təşkilatları” qrupu fəaliyyət göstərirdi, sonradan isə bu qrup öz araşdırmalarını daha da genişləndirdiyi üçün qrup “Fəlsəfənin yeni istiqamətləri və gender tədqiqatları” adlı şöbəyə çevrildi.”

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə “İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması” istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb